

Halász Péter

ÖTVEN ESZTENDŐS A SZERVEZETT HONISMERETI MOZGALOM

Az 1960-as évek elején kibontakozott honismereti mozgalom kétféle társadalmi-politikai erő egymást jórészt kiegyenlítő – részben kioltó – hatására jött létre. Létrehozta és élte egyfelől az a társadalmi törekvés, amely meg kívánta őrizni és nemzeti kincsékként fel akarta mutatni a szűkebb szülőföld, lakóhely értékeit, de az idegen érdekek szolgálatában álló „nagypolitikától” igyekezett magát távol tartani; másfelől pedig a sajátos politikai erő, amely a levert forradalom és az idegen csapatok árnyékában az ország kormányozhatósága érdekében számos területen engedményekre kényszerült. Ebben a több felől fúvó, nem egyszer viharos szélben és hullámtörésben próbált néha előrehaladni, néha pedig csak fönntmaradni a honismereti mozgalom. Összegyűjtötte, védelmezte, segítette azokat, akik a népismeret, a szülőföldismeret, a honismeret inkább megtűrt, mint támogatott területét művelték az „önkéntes”, vagy az „amatőr” jelzővel kitüntetve, vagy éppen megbélyegezve.

Érdekes, hogy a Kárpát-medence, vagy akár Európa más országaiban vagy nem jött létre ez a fajta, honismeretinek nevezett szerveződés, vagy nem ilyen formában. A szomszédos országok magyarsága körében lett volna, sőt meg is volt az indíttatás, de hiányoztak a „mozgalommá” válás tárgyi, személyi és politikai feltételei. Számos európai országban pedig folyik ugyan a mi honismeretünkhöz hasonló családtörténeti, intézménytörténeti, helytörténeti kutatás, emlékhely ápolás, emlékanyaggyűjtés, többé-kevésbé meg is vannak az effajta munkának az intézményei, de – ismereteim szerint – nincs meg az a széleskörű társadalmi beágyazottság, ami a magyarországi honismereti mozgalmat mindenkor jellemezte.

1. A honismereti mozgalom előzményei történelmileg összefüggnek az ország több évszázados politikai függőségével, társadalmi-gazdasági elmaradottságával, de egyszersmind a *nemzeti* önismeret erősítésére és a függetlenségre való törekvéssel is. A felvilágosodás idején, majd a reformkorban, továbbá a kiegyezést követően született országleírások: Bél Mátyás, Fényes Elek, Pesty Frigyes, Orbán Balázs Ipolyi Arnold, Borovszky Samu és mások

munkái tekinthetők a szervezett honismereti mozgalom előképének. Közös ezekben a törekvésekben, hogy a hon jobb, teljesebb megismerését szolgálták, de nem öncélúan, hanem az ország megreformálása, gazdaságának jobbítása, népének boldogulása érdekében. Ez a szellemisség figyelhető meg a XX. század első felében kibontakozó nemzeti irányzatokban is: a maradék országban a népi írók Magyarország felfedezése sorozata, a Felvidéken a Sarló mozgalom, Erdélyben a falukutató táborok szervezkedése. A trianoni megrázkódtatásból ocsúdó ország természetes védekezési reflexe volt ez, amely az elvesztett államiság helyett a megtalált népiségben kereste a nemzet lehetőségeiben.

A honismereti mozgalom forrásvidékéhez számíthatjuk a hazai cserkészmozgalmat is. Nem véletlen, hogy ennek a kommunista diktatúra idején felszámolt mozgalomnak az a Teleki Pál volt a szellemi védnöke, aki a két világháború között a hazai táj- és népkutatás szakmai-tudományos háttérét is jelentette, s hogy a honismereti mozgalom kibontakozása idején a hadra fogható szellemi munkások zöme is a cserkészélet tábortüzeinél melengette nemzeti elkötelezettségét. Amikor a német expanzió egyre inkább veszélyeztette a magyarság kulturális identitását és politikai függetlenségét, a cserkészmozgalom szellemissége növekvő szerepet kapott a nemzeti önvédelemben. A honismereti mozgalom egyik alapítója, Morvay Péter életében is fontos volt a cserkészlet értékrendje. Születésének centenáriuma a Magyar Néprajzi Társaság A táj- és népkutatás szolgálatában címmel kiadványt jelentetett meg, amiből megismerhető, milyen nemzeti ideológiai gyökerekből táplálkozott az 1950-es évek elején kibontakozó önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom. Roppant tanulságos, hogy éppen a diktatúra legsötétebb éveiben tudott szélesebb körben lábra kapni ez az értékmentő kezdeményezés. Ez a sajátos ellentmondás bizonyítja: ha megvan egy mozgalom számára a három nélkülözhetetlen feltétel, a legnehezebb körülmények között is hatni tud. Ez a három pillér pedig: néhány kiváló szervező egyéniség – elsősorban *Morvay Péter* és *Végh József* személyében; az intézményi háttér – mint a Néprajzi Múzeum, a Nyelvtudományi Intézet és a Népművelési Intézet; valamint a számottevő és tetterre kész társadalmi erő, esetünkben elsősorban a rájuk bízott népért tenni akaró, néptanítói elkötelezettségű pedagógusok, lelkesek, földművesek, és – főként paraszti származású – más értelmiségiek.

2. Az 1960-as évek elejétől számított szervezett honismereti mozgalom erre az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőhálózatra épült szellemiségében és emberanyagát tekintve egyaránt. Természetesen ez már jóval kiterjedtebb érdeklődési körből merített, hiszen bekapcsolódtak a helytörténettel, az intézménytörténettel, a krónikaírással, a műemlékvédelemmel, a helyi gyűjteményekkel, emlékhelyekkel, a természetvédelemmel amatőrként, más szóval önkéntes alapon, tehát nem hivatásszerűen foglalkozók is. A mozgalomnak két, különösen fontos intézményi háttere volt. A Népművelési Intézet a módszertani segítséget nyújtotta, a Hazafias Népfront pedig a politikai védelmet igyekezett megteremteni. Mind a kettőre igen nagy szükség volt, hiszen minden, lelkes amatőrök tevékenységére alapozott mozgalom fölött ott lebeg a dilettantizmus veszélye, amit csak megfelelő képzéssel, továbbképzéssel, célszerű tudományos háttér kiépítésével lehet elkerülni. Másfelől a nemzetietlen erők korlátlan uralkodása idején a hatalom nem titkolt gyanakvással szemlélt minden olyan kezdeményezést, ami a nemzeti értékek őrzését, vagy fennmaradását szolgálta. Fontos volt tehát, hogy a Népfront – elnökeinek értékrendjétől és a mindenkori politikai széljárástól függő eredményességgel – védőernyőül szolgáljon számára.

Az oltalmazó – egyszersmind korlátozó – Hazafias Népfront Országos Honismereti Bizottságához kapcsolódó megyei bizottságok keretei között működő honismereti mozgalom komoly társadalmi és szakmai erőket tudott mozgósítani az 1960–1980-as években. Mozgalmunknak ezt a korai időszakát a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága titkáráról nyugodtan nevezhetjük Töltési-korszaknak, mert – előtérben vagy háttérből – elsősorban kiváló stratégiai, taktikai, diplomáciai munkája alapozta meg a honismereti mozgalom épületét, vagy talán mondhatjuk így: palotáját. Persze nem egyedül, de Töltési Imre jó vezetői képessége abban is megnyilvánult, hogy rá tudott találni a különböző feladatokhoz alkalmas emberekre, s rá tudta őket venni a feladat vállalására, sőt teljesítésére is.

Ő maga később úgy tekintett vissza a kezdetekre, hogy a Honismereti Bizottság az 1959 és 1961 között fejlődött ütőképes szervezetté. „1961-ben – írta 1997-ben – minden együtt volt, a váltóbot átadása mindig sikerült, nem léptünk a nekünk ásott vermekbe.” Ekkor jelent meg a Honismeret „szürke füzetek” első száma, hogy aztán 1969-ig még tíz lásson napvilágot. Ezek a ma már nehezen hozzáférhető füzetek mozgalmunk történeti dokumentumainak értékes

tárházai. Nem könnyű ugyan kihalászni az internacionalizmus és a marxizmus ideológiai iszapjából a lényegét, de ha sikerül kimosnunk – mint a csallóközi fövenyből az aranszemeket –, megismerhetjük nemcsak a honismereti mozgalom klasszikusainak szakmai-módszertani alapokat jelentő gondolatait, de azt az állapotot is, hogy micsoda ellenszélben kellett hajózniuk, milyen taktikai bravúrokat kellett végrehajtaniuk Töltési Imrének és fegyvertársainak a mozgalom fenntartása és éltetése érdekében. Akkoriban még kevesebb érzékem volt az ilyesmihez, de jól emlékszem, mennyit küszködött, taktikázott – ma úgy mondanánk: lobbizott – annak érdekében, hogy a Honismereti Bizottságot ne degradálják albizottsággá a Kállai Gyula-féle Népfront elnökök, vagy a Szentistványiné-szerű titkárok, s ha ily módon mégis „lefokozták” a mozgalmat, utóbb ismét visszahelyezzék a jelentőségének megfelelő rangba. Arra is emlékszem, miként kapaszkodott bele Töltési Imre a Népfront Kongresszusok határozatainak, beszámolóinak egy-egy szavába, mondatába, vagy éppen annak hiányába. Mert bizony voltak olyan kongresszusok, amikor a honismeret szó el sem hangzott. A mozgalom léte vagy nemléte függhetett azon, ki lett a Népfront elnöke, főtitkára: milyen hatalmas volt, s esetenként mennyit volt hajlandó kockáztatni a honismereti mozgalom érdekében.

„Hát ilyenek voltak a körülmények – zárja Imre bátyánk emlékezését –, mindenkit olyannak kellett elfogadnom, amilyenek voltak. De hogy milyenek, azt mindenkiről pontosan tudnom kellett. Ez volt a „hosszú élet”, a megmaradás titka.”

Aki majd egyszer megírja a honismereti mozgalom részletes, mondhatni aprólékos történetét, annak választ kell találnia arra a kérdésre, hogy miként sikerült a központosított ideológiai diktatúra időszakában ilyen sokszínű és értékes honismereti munkát végezni. Persze akkor sem működött minden megyében egyformán eredményesen a honismereti bizottság, és bizony korántsem sikerült mindenhol azonos eredménnyel leküzdeni a megyei pártbizottságok sokszor kifejezetten rosszindulatú, minden nemzeti gondolatban „nacionalizmust”, vagy még rosszabbat szimatoló, minden Rákóczi vagy Kossuth évfordulót Leninnel ellensúlyozni akaró törekvését.

A teljesség igénye nélkül érdemes felidéznünk néhány olyan területet, ahol a mozgalom eredményeket tudott elérni a „Töltési-korszak”-nak nevezett időszakban.

- *A falukrónika írás* szorgalmazása rendkívül fontos volt az ország társadalmi, gazdasági, művelődési életében bekövetkező, részben természetes, főként azonban erőszakos változások idején. A települési krónikák keretében – a körülményekhez képest reálisan – sikerült rögzíteni a folyamatokat, s ezek később a helytörténetírás fontos forrásai lettek. Ehhez kapcsolódott a különböző intenzitással folyó országfényképezés is.
- Jelentősek voltak az *intézménytörténeti, helytörténeti* gyűjtések és kutatások. Számos kiváló egyesület-, iskola-, üzem- és térsztörténeti munka született és jó néhány meg is jelent közülük. Ilyen keretek között nyílt mód a diktatúra által az 1940-es évek végén felszámolt civil szervezetek szóbeli és írásos emlékének összegyűjtésére, nemegyszer publikálására. Ezek, valamint a jelentős számban és elismerésre méltó színvonalon megjelent helytörténeti kiadványok rendkívül fontosak voltak egy olyan korban, amikor a köztörténetírásban a marxista ideológia torzító, kilúgozó hatása érvényesült.
- A honismereti mozgalom bizottságain keresztül – természetesen a fennálló politikai korlátok között – törekedett a különböző történelmi és művelődési *évfordulók nemzeti jellegének* érvényesítésére. Igaz, hogy időnként leszóltak a pártközpontból – mint Zeusz az Olimposzról –, hogy történelmünk ilyen vagy olyan évfordulójáról való megemlékezést „nem kell túldimenzionálni”, de Töltési – és szellemi szabadcsapata – kellő taktikai érzékkel kezelte ezeket a „dörgelemeket.”
- Kiterjedt volt az általános és a középiskolákban, valamint a művelődési intézményekben és máshol működő *honismereti szakkörök* munkája. Ezek a keretek lehetővé tették a honismeretre nevelés, a képzés és a közösségteremtés céljainak együttes és folyamatos érvényesülését. Persze akkor még jócskán akadtak olyan pedagógusok, akik nem csupán kenyérkeresetnek, hanem szolgálatnak is tekintették a pályájukat. Nem ódzkodtak a többletmunkától, hanem azt vallották, hogy „mi ezt akkor is csinálnánk, ha megtiltanák.” És csinálták is!

- Ezt egészítették ki a különböző közművelődési intézményekben, elsősorban a Magyar Művelődési Intézet elődjeként működő Népművelési (majd Közművelődési) Intézetben és néhány pedagógusképző intézményben szervezett *honismereti szakkörvezető és táborvezető képzések*, amelyek megteremtették a színvonalas szakköri és tábori munka feltételeit.
- A különféle *honismereti jellegű folyóiratok*, a már emlegetett „szürke Honismeret”, majd a Honismeret-Helytörténet kiadvány, a Honismereti Híradó, végül a megszínesedő Honismeret; továbbá a megyei honismereti periodikák módszertani segítséget, információs háttérrel és megjelenési lehetőséget nyújtottak a mozgalomban tevékenykedők számára.
- Ha csak félig legálisan, de mód nyílt a honismereti munka keretei között *a határon túli magyarokkal való kapcsolatfelvételre*, a mesterséges politikai határokkal felszabdalt magyarság történelmi, kulturális egységének sokszor csak jelzésszerű érzékeltetésére. A Honismeret folyóiratban kimondottan törekedtünk rá, hogy minél több olyan témával foglalkozzunk, ami túlcsoportul a maradék-Magyarország határain.
- A honismereti mozgalom demokratizmusát mi sem jelzi jobban, mint hogy *a társadalom szinte minden rétege* számára – beleértve a hazai nemzetiségeket és etnikai csoportokat – lehetőséget teremtett az öntevékeny munkába való bekapcsolódásra. Számos diákot a honismereti táborok, szakkörök irányítottak az érdeklődésüknek megfelelő pályára, másfelől felnőtt számára tette lehetővé a mozgalom, hogy kenyérkereső munkája mellett érdeklődéséhez közelebb álló területekkel is foglalkozzon. Végezetül pedig a nyugdíjas réteg számára nyújtott lehetőséget az értelmes és tartalmas, hasznos időtöltésre.

Mindezek során a mozgalom, különösen annak szervezetei és szervezői többször is összeütközésbe kerültek a hatalom korifeusaival, vagy éppen talpnyalóival. Akcióit korlátozták vagy leintették, rendezvényeit esetenként betiltották, munkatársait raportra hívták, beszámoltatták, valószínűleg meg is figyeltették, folyóiratát – szerencsére csak egyetlen alkalommal – bezúzták.

A mozgalom a diktatúrán belül szinte folyamatosan a túrt és a tiltott kategóriájú tevékenységek határán lavírozott.

Elmondhatjuk azonban, hogy a honismereti mozgalom jelentősen hozzájárult a diktatúra évtizedeinek elviselhetőségéhez, túlélhetőségéhez. Cselekvési lehetőséget kínált azok számára, akik politikai meggyőződésük miatt kiszorultak a közéletből, vagy elvesztették szakmájukhoz és hivatásukhoz kötődő állásukat. Az 1980-as években pedig számos „másként-gondolkodó”, ellenzéki színezetű közösség tevékenységéhez nyújtott fedezéket. Nem volt tehát üres szólam az a sokat hangoztatott kijelentés, miszerint a honismereti mozgalom a közéletiség iskolája.

3. A politikai változások bekövetkeztével, 1990-ben a honismereti mozgalom megragadta a civil szervezetté alakulás lehetőségét és létrehozta megyei honismereti egyesületeit, valamint ezek szövetségét. Ez a lépés nem volt különösebben nehéz, hiszen a megelőző harminc esztendőben talán honismereti volt az egyetlen olyan mozgalom, amely alulról szerveződve, önkéntes elhatározásokból született, tagjait nem a tagsági könyv vagy a tagdíj, hanem közös érdeklődés, szolgálat és felelősség tartotta össze. Vagyis a honismereti mozgalom már a diktatúra idején is többé-kevésbé civil szervezetként működött, mégis jelentős lépés volt, amikor 1990. július 10-én megalakult a Honismereti Szövetség, elfogadta alapszabályát, annak rendje és módja szerint megválasztotta elnökségét, alapítványának kuratóriumát, ellenőrző és számvizsgáló bizottságát. A szervezeti átalakulás és az újjáépítkezés megvalósításában igen nagy szerepe volt *Szikossy Ferenc* alelnökünknek, a Legújabbkori Történelmi Múzeum igazgatójának, de a zökkenőmentesség elsősorban a Töltésit követő titkárnak, Bartha Évának köszönhető. A szövetség 1999-ben közhasznú szervezetté vált, és hamarosan kialakultak tevékenységének fő tartópillérei, folyamatos működésének rendje. Ha ötvenesztendős mozgalmunk első 30 évét *Töltési-korszaknak* neveztem, az utóbbi 20 esztendőnyi kétötödét joggal mondhatjuk Bartha Éva-korszaknak.

Nagyon jól tudom, mit beszélek! Bizonyára sokan hallották már tőlem, hogy a hagyományt az emberi közösségek immunrendszere erősítőjének tartom. A hagyomány a célszerűséget jelenti, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való igazodás hosszabb időn keresztül fölismeret és tökéletesített stratégiáját.

Nos, Bartha Éva következetes munkájával az elmúlt két évtized során sikerült létrehoznunk a Honismereti Szövetség működésének és működtetésének azt a célszerű formáját, amikor a dolgok egy részét a szövetségünk alapjait jelentő hagyomány rendje működteti. Rendezvényeink, kiadványaink keretei hagyományosan – esztendőről esztendőre – azonosak, nem kell mindegyiket újra és újra kitalálni, energiáinkat maradéktalanul a tartalmi kérdésekre és a célszerű továbblépésekre fordíthatjuk. Ebben a hagyományon alapuló „ügyvitelben” látom a honismereti mozgalom „Bartha-korszak”-ának lényegét. Éva munkájának súlyt adott Kanyar József elnökünk emberi és szakmai tekintélye, amit a korszak második részében a magam gyarló módján igyekeztem pótolni.

Ezen keretek között a Honismereti Szövetség és a megyei honismereti egyesületek között célszerű és általában jól működő munkamegosztás alakult ki. Tevékenységünk felöleli az egész ország honismereti mozgalmát, sok esetben pedig az egész magyar nyelvterületre kiterjedő kezdeményezések születtek. S ha nem is működik – mint minden személyfüggő közösség – azonos hatékonysággal valamennyi megye honismereti szervezete, mégis olyan kereteket jelentenek ezek az egyesületek, amiben időről időre föl- és megtalálhatja magát a lehetőségeit kutató, szolgáló értelmiségi elkötelezettség.

A Honismereti Szövetség munkájának legfontosabb területei – a teljesség igénye nélkül – a következők.

- *A Honismereti Akadémiák* évenkénti, egy-egy megyei honismereti egyesülettel közösen történő megvalósítása. Ezek az Akadémiák a mozgalom legfontosabb rendezvényei, továbbképzési alkalmai. Évről évre más megyében és más témakörrel szerveződnek, noha sajnos nem minden megyei honismereti egyesület áll a szervezettség azon szintjén, hogy Akadémia vendégül látására vállalkozhasson. A Honismeret Akadémián rendelkezésre álló 5-6 nap alatt kerül sor a Szövetség kitüntetéseinek ünnepélyes átadására, az Akadémia fő témájának plenáris- és szekcióüléseken való megtárgyalására, a vendéglátó város és megye művelődési értékeinek megismerésére, továbbá azokra a baráti és szakmai találkozásokra, beszélgetésekre, amelyek oly fontosak egy-egy civil szervezet életében.

- Az *Ifjúsági Honismereti Akadémiák* évenkénti megrendezése. Ez a Békés megyei Karácsony János Honismereti Egyesület által kezdeményezett alkalom rendkívül fontos a mozgalom utánpótlása szempontjából. Elsősorban a különféle honismereti táborok legtevékenyebb résztvevői, az ifjúsági honismereti vetélkedők nyertesei, valamint honismereti témájú dolgozatokkal jelentkezők alkotják ezeknek rendszerint háromnapos, mindig más megye egyesületével közösen szervezett összejövetelnek a diákközönségét, melyek tematikáját általában maguk a résztvevők határozzák meg.
- Immár kilencedik alkalommal szervezzük meg az *Iskola és honismeret* témájú tanácskozást. Ennek célja ugyancsak az utánpótlás kinevelése, a honismeret szemléletének, módszerének, gyakorlatának különféle oktatási intézményekben való felhasználásának, az oktatási és a pedagógusképző intézményekben történő meghonosításának, valamint az iskolán kívüli formákban való megvalósításának szorgalmazása és módszertani segítése.
- Törekszünk arra, hogy *nemzeti történelmünk kiemelkedő évfordulóinak megünneplése* ne öncélúan történjék. Országos, sőt lehetőleg az egész Kárpát-medencére kiterjedő, többször a média bevonásával szervezett vetélkedőink a fiatalok tízezreit mozgósították a honfoglalás, az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc, az államalapítás, a kereszténység felvétele eszméinek átélésére és befogadására. Kossuth, Rákóczi, Deák születésének évfordulójáról Akadémiáinkon, tudományos üléseken emlékeztünk meg.
- Anyagi forrásaink legutóbbi nyolc esztendejében már csak szakmailag tudtuk támogatni a különböző helyszíneken megvalósuló *honismereti diáktáborokat*. Ezek között vannak „időtöltő”, vagy szebb szóval: *nyaraltató*; „utazó”, vagyis *országjáró*; *ismeretterjesztő*, tehát előadásokat hallgató; és „dolgozó”, vagyis *honismereti gyűjtő és feldolgozó munkát végző táborok*, szerencsésebb esetekben pedig nem egyoldalúan, hanem célszerűen kombinálva alakítják a tábor jellegét és tevékenységét.
- A XXXVIII. évfolyamában járó, a Honismereti Szövetség kiadásában évente hatszor megjelenő *Honismeret* folyóirat tájékoztat a honismereti mozgalom eseményeiről,

- információival mozgalmatszervező szerepet tölt be. Segíti a pedagógusok, az egyetemi és a középiskolás diákok munkáját, a szakdolgozatok és pályázatok íróit, a szakkörök és más.
- közösségek tevékenységét, a honismerettel foglalkozó hivatásos és amatőr szakembereket egyaránt. Tanulmányai, cikkei között található módszertani, anyagközlő és híreket, információkat nyújtó írások, szerzőgárdája a különböző tudományágak szakembereiből, a szakterületek amatőr – de sohasem dilettáns – művelőiből verbuválódik. Közli a honismereti jellegű pályázatok felhívásait és eredményeit, a magyar nyelvterületen megjelenő honismereti témájú kiadványok ismertetéseit és bibliográfiáját. Évente tájékoztat a tudomány- és művelődéstörténeti szempontból jelentősebb személyek születésének, illetve halálának évfordulóiról.

A Nemzeti Múzeummal közösen kétévenként *helytörténeti pályázatot* ír ki a Honismereti Szövetség, amely mindig megfogalmaz néhány időszerű, kiemelt témát. A pályadíjak átadására a Honismereti Akadémiákon kerül sor.

A megyei honismereti egyesületek értelemszerűen a mozgalom megyei, illetve regionális feladatait látják el. A Honismereti Szövetséggel, vagy egymással együttműködve, a megyén belüli erőket számon tartva és összefogva szervezik térségükben az évfordulókhoz, jeles személyekhez kötődő rendezvényeket, emléktáblákat helyeznek el, vagy koszorúznak, megyei honismereti kiadványokat jelentetnek meg, honismereti táborokat, vetélkedőket szerveznek, és még egy sor fontos feladatot látnak el.

Mind a Honismereti Szövetség, mind pedig a megyei egyesületek folyamatos és 1990 óta harmonikus kapcsolatban vannak a honismereti mozgalmunkhoz hasonló munkát végző külföldi személyekkel, közösségekkel, és – ahol működnek – szervezetekkel. De helyet kapnak a honismereti mozgalomban a hazai nemzetiségek és etnikai csoportok is.

4. A honismereti mozgalom szerepe a XXI. században?

Anakronisztikus dolog-e a harmadik évezred második évtizedében a honismeret, mint társadalmi, közművelődési tevékenység? A mozgalom kibontakozásának idején a még hatékony hagyományos értékrend segítette a munkát. Akkor úgy művelhették a nemzet veteményeskertjét, az iskolás diákok lelkét, mint az a kertész,

aki nemzedékeken keresztül gondozott kertben folytatja elődei munkáját, s emiatt kedvezőtlen időjárás, fagy és szárazság ellenére jó termést érhet el, mert a pedagógusok tudták a dolgukat, látták a célt, s megvolt hozzá a megfelelő módszer. Az elmúlt évtizedek szellemi szőnyegbombázásai nyomán a mai „kertészek”-nek elhanyagolt, elgyomosodott kertben kell dolgozniuk, savas esők áztatják kertjét, a szomszédoktól pedig nemcsak az üvöltő beat-korcs zene hallik át, de másféle mentális gyomok és mérgek is veszélyeztetik, rongálják a kertet – ifjúságunk életérzését, gondolkodásának értékrendjét.

Azok a sajátos erők és ellenerők, amelyek a szervezett honismereti mozgalmat az 1960-as évek elején létrehozták, majd a XX. század végéig életben tartották, részben elmúltak, részben okafogyottá váltak, vagy átalakultak. Ma már elsősorban nem a mindenki által fölismert és számon tartott politikai korlátok között, a legjobb értelemben vett pótcselekvésként műveljük a honismeretet. A nemzeti célok szolgálatának létrejöttek a legális és demokratikus feltételei, s ha ezek nem is mindig optimálisak, a „szellemi honvédelem” csataterét ma már – képletesen szólva – nem mártírok, legföljebb kiábrándult emberek borítják. Kiábrándultak, mert az iskolák megfelelő pedagógusok hiányában nem tudják betölteni nemzetnevelő szerepüket. Iskoláink és pedagógusaink vesztesre állnak a médiák silányságával való küzdelemben, mert társadalmunkban nem a minőség forradalma, hanem az értéktelenség ellenforradalma zajlik. Minden nemes és értékekre alapozott erőre szükség van, hogy ezt a szellemi környezetszennyezést ellensúlyozhassuk.

Ebben az társadalmi élet-halál harcban a honismereti mozgalomban tevékenykedők többsége átérzi a mozgalom megnövekedett szerepét és felelősségét a globalizáció veszélyeinek kiszolgáltatott nemzet immunrendszerének fenntartásában és erősítésében. A honismereti mozgalom ugyanis sohasem volt a „kor-szerű”, vagyis „korhoz” kötődő, időleges, talmi jelenségek felvállalója. Ezzel szemben teljes mértékben átértékelte, értékrendjébe építette a nemzeti identitás megőrzésében oly nagy jelentőségű hagyomány – Kodály szavaival szólva – „minden porszemecskéjét”.

A honismereti mozgalom ugyanis kezdettől fogva három pillérre építkezett, hármas funkciót töltött be.

1. A *tudománysegítés*, ami a honismereti munkában való részvétel *értelmét* jelenti.

Ennek eredménye pedig a – nem föltétlenül a diplomás, de föltétlenül szolgáló – *értelmiségi* ember legnagyobb, legteljesebb megelégedettségét eredményezheti.

2. A *nemzeti identitást erősítő szerep*, ami különösen a kisebbségben élő közösségek számára fontos. De hát tudjuk, hogy valamilyen módon és valahol mindnyájan kisebbségben vagyunk: én nálatok – ti nálunk, s ez a balszerencsés nemzet az elmúlt több mint fél század nyomán már a saját hazájában is kisebbségbe szorult. Reméljük, most már ki tudja használni, hogy maradék országunkban immár ismét többségben, mégpedig kétharmados többségben lehetünk.

3. Megteremti az *emberi életnek értelmet adó*, hasznos és örömmel végzett *munka lehetőségét*. Ez különösen azoknál a polgártársainknál fontos, akiknek kenyérkereső munkájuk során nem adatik meg a jó szívvel végzett munka öröme, továbbá akiknek e nélkül öregségükre kiüresedne az életük.

Ezek azok a feladatok, amiknek felvállalása jellemezte a honismereti mozgalmat a formálisan magunk mögött hagyott XX. században. Meggyőződésem, hogy mindezen értékek jelentőségén semmit sem változtatott az a körülmény, hogy évtizede a XXI. században vagyunk.

Amióta pedig tagjai lettünk az Európai Unió nevű műintézménynek, s a régebbi tagok talán fitymálva nézegetik lukas útjainkat, elavult intézményeinket, lezüllesztett közerkölcseinket, ne szégyenkezzünk azok helyett, akik mindezt okozták. De hivatkozzunk, vagy legalább a szívünk mélyén legyünk büszkék azokra az értékeinkre, amiket a különféle *hódoltságok nehéz időszakában* is megmentettünk nemzetünk egykori kincseiből.

Ezek között pedig előkelő rangja van, s reméljük egyre megbecsültebb helye lesz *nemzeti örökségünk hajszályökérzetét jelentő honismereti mozgalomnak*, mert e tekintetben sokat tanulhatnak tőlünk Európa szerencsésebb részének országai és népei. Ezért tarthatjuk sokszázados gyökérzetű, s félévszázados szervezett honismereti mozgalmunkat – igazi *Hungarikumnak*.